
„Könyvtárosokként az a feladatunk, hogy a könyvtárainkban lévő forrásokat a rokkant emberek számára éppúgy hozzáférhetővé tegyük, mint az egészségesek számára.”

Kitekintés

Könyvtári szolgáltatás egy nem megfelelően ellátott réteg számára: a siket és hallássérült könyvtárhasználók Szemle

Skaliczki Judit

A *Library Trends* c. amerikai folyóirat 1992. évi nyári tematikus számát a siketek és hallássérültek könyvtárhasználatával kapcsolatos kérdéseknek szentelte. A kérdéskör megvitatását, a téma körbejárását több tényező tette aktuálissá. Az Egyesült Államokban több mint huszonhárom millió siket és nagyothalló él. Ez a hatalmas szám nem homogén csoportot jelent, hanem olyan emberek összességét, akik a társadalom minden rétegében megtalálhatóak, akik jelen vannak a különböző gazdasági és kulturális területeken. A probléma nagyságát jelzi az is, hogy Amerikában a nem angol nyelvet beszélők közül a jelelés a harmadik, legtöbb ember által beszélt nyelv, jóllehet nem minden siket használja.

A tematikus folyóiratszám abban segíti a könyvtárosokat, hogy

- ♦ jobban megismerjék ezt az olvasói (vagy még nem olvasói) réteget (*A.L. Hagemeyer, W.R. Goldmann és J.R. Mallory* írásai);
- ♦ tanácsokat ad a hallássérültek és a velük foglalkozó könyvtárosok számára szükséges könyvtári állomány kialakításához (*C. Schuler és S. Meck* tanulmánya), illetve irányelvként megfogalmazza a kialakítandó szolgáltatásokat (a New York-i Könyvtáros Egyesület ajánlása);
- ♦ megismertet azokkal az eszközökkel, amelyek a könyvtári állományt a siketek számára is használhatóvá teszik, akár bibliográfiai segédeszközök segítségével, akár a feliratos filmekhez hasonló eszközökkel (*J. Miller és G.L. Kovalik* írásai).

Az összeállítás egyértelműen bizonyítja, hogy ha a könyvtárosok ezen a területen nagyobb felkészültséggel és elkötelezettséggel dolgoznak, jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy csökkenjen ennek a hátrányos helyzetű rétegnek az elszigeteltsége, növekedjék a társadalmi integrációja.

Az Amerikai Könyvtáregyesület (ALA) 1992-ben kiadott kézikönyve több mint 80 olyan kiadványt sorol fel, amely a különböző könyvtárhasználói rétegek igényeivel foglalkozik. Különösen a gyerekek, az idősek, a rabok, a mentálisan sérültek, betegek, rokkantak, vakok könyvtári ellátásával kapcsolatos kérdések kaptak nagyobb hangsúlyt. Az ALA nemrégiben alakult munkacsoportja pedig a siketek megfelelő könyvtári ellátásának elveit dolgozza ki.

Az Egyesült Államokban 1817-ben kezdték meg a siket gyerekek és fiatalok iskolai oktatását a connecticuti Hartfordban. 1864-ben a Kongresszus megszavazta azt a támogatást, amiből a Columbia Intézetben megindulhatott a tudományok és művészetek oktatása siket, néma és vak hallgatók számára is. (Az intézetből lett később az Országos Siketnéma Főiskola, később a Gallaudet Főiskola, jelenleg a Gallaudet Egyetem.) A siketek és a vakok társadalmi beilleszkedése azonban eltérő. *Helen Keller* szerint – akinek tevékenysége erősen hozzájárult a vakok helyzetének javításához Amerikában – a siketek nehezebb helyzetben vannak, mint a vakok, bár sokan közülük ezt nem így érzékelik. Az azonban mégis tény és alapvető különbség, hogy míg a vak embereket sérülésük a tárgyaktól való megfelelő kapcsolattól fosztja meg, a siketeket a másik emberrel kialakítandó kapcsolattól.

Különbség a vakok és a siketek könyvtári integrációja között

A vakok könyvtári ellátásának nagyobb hagyományai vannak, mint a siketekének, ugyanis a vakok könyvtári ellátását 1931 óta törvény írja elő. Mind a törvény, mind a vakok tanulási adottságai, kommunikációs képességei hozzájárultak ahhoz, hogy közöttük több a felsőfokú végzettségű ember. Tudnak kommunikálni, ugyanazt a nyelvet használják mint a látók, kapcsolatot tudnak tartani és fenntartani, hallgathatják a rádiót, a hangfelvételeket, használják a telefont. Az egészséges emberek is nyitottabbak a vakok felé, míg a siketekkel jóval nehezebb kapcsolatot kialakítani. Jóllehet a siketek száma nagyobb mint a vako-

ké, az utóbbiak számára több és szervezettebb szolgáltatásokat alakítottak ki.

A siketek sajátos kultúrája

Fontos, hogy a siketek megismerjék, hogy milyen gazdag, sokrétű kultúrához tartoznak. Ez a kultúra saját nyelvvel, oktatással, újságokkal, irodalmi művekkel, egészségügyi szolgáltatásokkal rendelkezik. Kultúrájuk megismertetése hozzásegíti a sérült embereket állapotuk elfogadásához és a társadalomban betölthető helyük megtalálásához. Ma még alig vannak tudatában gazdag örökségüknek, a jelen sokirányú lehetőségeinek. Nem ismerik az életüket könnyebbé tevő technikai eszközöket. Ezeket feltétlenül meg kell ismertetni velük, pl. a text telefont (szöveges telefont, TTY), a videófilmeket szöveggel ellátó adapter használatát stb. Be kell vonni őket azoknak a szervezeteknek a munkájába, amelyeknek elsődleges feladata az ő szolgálatuk, segítségük. Meg kell ismertetni őket e szervezetek munkájával, kiadványaival. A jelenlegi két legnagyobb szervezet: az 1880-ban alapított Siketek Országos Szövetsége (National Association of the Deaf – NAD) és az 1986-ban létrehozott Könyvtárbarátok a siketekért (Friends of Libraries for Deaf Action – FOLDA) a nonprofit, önkéntes jelentkezőkből álló szervezet. A két szervezet munkáját segítette a Fehér Ház Kongresszusának 1991. évi konferenciája a könyvtári és információs szolgáltatásokról, ahol a következő határozatot fogadták el: „*az Elnök és a Kongresszus létrehozza a Fizikailag Hátrányos Helyzetűek Országos Könyvtári Szolgáltatását annak érdekében, hogy a rokkantak semmiféle akadályba ne ütközzenek, ha a könyvtárak szolgáltatásait igénybe kívánják venni.*”

A társadalmi közeg ma már egyre inkább segíti a siketek megfelelő könyvtári ellátásának kialakítását is, bár még sok a tennivaló.

A siketek és a könyvtár lehetséges kapcsolatát, illetve a jelenlegi, nem kielégítő helyzetét társadalmi okokra és a betegséggel járó állapotra lehet visszavezetni. A társadalmi okok között kell említeni, hogy azok a szervezetek, amelyek ezzel a társadalmi csoporttal foglalkoznak, a rendszeres tájékoztatásukba nem építették be a könyvtár fogalmát, azaz nem hívják fel a figyelmet arra, hogy a könyvtárat lehet és fontos használni. A szervezetek három területet tartanak kiemelten

fontosnak: az oktatást, a szakmunkásképzést és az egészségügyet, de nem számolnak a könyvtárak jelenlétével és szolgáltatásaival. Pontosabban, a gyakorlatban nem fordulnak a könyvtárakhoz. Ugyanakkor a Gallaudet Egyetemen működő Siketek Országos Információs Központjában nyilvántartott 62 szervezet közül 45 az információs szolgáltatások megszervezését tartotta a siketek számára kialakítandó legfontosabb szolgáltatásnak.

A hallássérülteknek általában rossz a tapasztalatuk a könyvtárakkal, ezért nem szívesen használják őket. Frusztrálja a hallássérült embert, hogy a könyvtárosokkal nem tud kommunikálni. Megnehezíti a helyzetüket, hogy a könyvtárosok – hacsak nincs látható hallókészülékük, nem ismerik fel őket, s ha felismerik is, nagyon valószínű, hogy nem tudják kellőképpen kiszolgálni őket. Hiszen – hacsak nem erre képzett könyvtárost talál a hallássérült – nincs közös nyelvük.

A siket emberek még nincsenek annyira tisztában a jogaikkal, mint a vakok. Nem kéri számon a társadalmon – a könyvtáron keresztül –, hogy biztosítsa a törvény előírta jogaikat, a demokratikus társadalmi folyamatokban való részvételt, az információhoz való szabad hozzáférést (az 1990-ben megjelent *Amerikaiak a rokkantakért* című törvény rendelkezik erről).

Bár az utóbbi két évtizedben több közművelődési könyvtár megkezdte a siketek könyvtári ellátását, ezek a lépések még csak a kezdetek. Nem jelentenek mást, mint hogy külön csoportba összegyűjtik a siketektől és hallássérültekről szóló könyveket és videókat, és a könyvtárban teletextes tévét és text telefont helyeznek el.

Fejlettebb szolgáltatásokat csak akkor lehet kialakítani, ha a könyvtárosok valóban megismerik a siketek adottságait, azt ugyanis, hogy a gyűjtő fogalom: siket és hallássérült, milyen különböző, a kommunikáció szempontjából eltérő csoportokat takar, és magtanulják egy-egy csoportot adekvát kommunikációs lehetőségeit.

A siketek és nagyothallók között kilenc csoportot kell megkülönböztetni:

1. Az amerikai jelelést használók, akiknek ez az első nyelvük.
2. Bilingvis nyelvhasználók, akik a jelelést és az angolt egyaránt beszélik;
3. A szájról olvasók vagy hallássérültek, akik beszéddel kommunikálnak;
4. Felőttkorban megsiketültek, akiknek van tapasztalatuk a hallásról és beszélnek;

5. Az öregkori nagyothallók és siketek;
6. Nyelvet alig beszélők, akik nem ismerik sem a jelelést, sem az angolt, gesztusokkal, a saját maguk által kitalált jelekkel kommunikálnak;
7. Nagyothallók;
8. Siketek, akik vakok is;
9. Családtagok, akiknek a családjában valaki az előző nyolc csoport valamelyikébe tartozik.

A felsorolt csoportok megismerése és az egy mástól különböző hallássérültek felismerése alapvető követelmény a megfelelő kommunikáció használatához. A könyvtári szolgáltatások megszervezésénél mindig szem előtt kell tartani, hogy végső soron a hallássérült *egyéni* képességei szabják meg a használandó kommunikációs formát.

A kommunikációs formák²

A különböző hallássérültekkel más és más kommunikációs technikát kell használni, ami ennek a területnek az egyik legnehezebb feladata. Mai napig tart például a vita pedagógusok, orvosok, szülők és a siket emberek között, hogy a siketen született gyereket kell-e buzdítani a beszédre és szájról olvasásra, vagy elég, ha csak jelelni tanul meg? A fiatalabb siket emberek a mindennapi kommunikációban jobban szeretnek jelbeszédet használni, még ha ez a saját gesztusaikból áll is össze, ez azonban nem jellemzi azokat, akik felnőtt korukban veszítették el a hallásukat.

A könyvtárosoknak legelőször azt kell megtanulniuk, hogy nincs *tipikus* siket ember, lehet, hogy minden könyvtárhasználóval más és más kommunikációs technikát kell alkalmazni.

Ha siket ember jön a könyvtárba, az első kérdés a következő: tud-e szájról olvasni? Vannak, akik olyan jól olvasnak szájról, hogy alig lehet észrevenni, hogy nem hallanak. Mások viszont nincsenek birtokában ennek a képességnek. A hallókészülék hordása nem mindig jelenti azt, hogy viselője a készülék segítségével jól hall. Sok esetben a háttérzaj, amit a készülék felerősít, szinte lehetetlenné teszi a személyes kontaktust.

Az alábbi kommunikációs formákat lehet használni:

1. Beszéd és arcmimika

A teljesen siket ember nem hallja a hangot, akármilyen hangosan beszélnek hozzá. Ezért

nem segít, ha közelebb hajolnak hozzá, sőt ez még azt a lehetőséget is megszünteti, hogy szájról olvashasson. Az arcmimika – gesztusokkal kiegészítve – sokat segít abban, hogy sikeres legyen az „üzenet közvetítése”. Ez utóbbi esetben félre kell tenni a szégyenérzést és ellenérzést az erős arckifejezések miatt.

2. Szájról olvasás

Ennél a módszernél egyszerű, jól ismert szavakat kell használni, nem szabad hirtelen témát váltani. Rövid mondatokban kell beszélni, és a kulcsszavakat többször meg kell ismételni. A szájról olvasás fárasztja a beszélőt, és sok időt vesz igénybe, de a könyvtári környezet – a megfelelő világítás, a viszonylag kevés zavaró, figyelmet elvonó körülmény – segíti, sőt elősegíti a használatát.

3. Jel nyelv

A gesztikuláció igen természetes kifejezési forma. Az amerikai jel nyelvet a 19. században alakították ki a francia jel nyelvből. Először *William Stokoe*, a Cornell Egyetem kutatója írta le az 1970-es években. A nyelv az ujjak, a kezek, az arc és a testmozgások együtteséből áll. Használatát és megtanulását szótárak és módszertani anyagok segítik. A szimultán kommunikáció a jel nyelv és az ujjakkal formált betűk együttes használata. Ebben a kommunikációs fajtában a szószerkezetek és a szavak sorrendje közel áll a beszélt angol nyelvhez.

A jelelés megtanulása: A jelelést az általános iskolákban, főiskolákon, egyetemeken és különböző, a siketek számára létesített szervezetekben oktatják. Az oktatást és a tanulást tankönyvek, szótárak, képes szótárak segítik. Az általános szótárak mellett igen sok a szakszótár is. Ezek a kiadványok mind a könyvesboltokban, mind a könyvtárakban megtalálhatóak. A nyelv megtanulása ugyanakkor – mint minden idegen nyelvénél – erőfeszítést igényel.

4. Kommunikáció írással

A közlés legjobb módszere, különösképpen, ha részletes és pontos információt kell átadni. Miután a jelelés szórendje különbözik a beszélt angol nyelvtől, ez nehézséget jelent azok számára, akiknek az angol csak második nyelvük. A körülírás és a rákérdezés segíthet tisztázni és pontosabbá tenni a fogalmakat.

A pontos *kommunikáció* érdekében megfelelő *feltételeket* kell kialakítani. Fontos a jó világítás, a beszélők megfelelő elhelyezkedése.

A közlőnek úgy kell elhelyezkednie, hogy:

- a fény közvetlenül megvilágítsa az arcát;
- az arca egyszintben vagy kicsit magasabban legyen, mint a partneré;
- ki lehessen alakítani a szemkontaktust.

A kommunikáció sikerességét a következő tényezők segíthetik:

- jelezni kell, ha kommunikálni kívánunk valakivel, a karja vagy a válla érintésével; gyengéden a fény felé kell fordítani,
- a megszokott hangerősséggel kell beszélni, nem szabad kiabálni. A kiabálás zavarja a többi könyvtárhasználót, és feleslegesen ráirányítja a figyelmet a sérült emberre,
- a szavakat érthetően kell kiejteni, de nem kell eltúlozni az artikulációt; a túlzó artikuláció megváltoztatja a száj mozgását, és nehezíti a szavak leolvasását; nem szabad motyogni, egyenletes sebességgel kell beszélni, nem túl gyorsan és nem túl lassan,
- ha szükséges, egy-egy szót meg kell magyarázni, körül kell írni, ha így sem sikerül a szó megértése, szinonimákat kell mondani, de használni lehet a betűk ujjal formálását vagy az írásbeli közlést is,
- a megértés érdekében gesztusokkal segítsük a közlést,
- nem szabad beszéd közben rágógumit rágni, és lehetőség szerint sem a testünket, sem a fejünket ne mozgassuk.

Amennyiben a könyvtáros több kommunikációs formát is tud, meg kell kérdeznie a könyvtárhasználót, hogy melyiket választja.

A siket könyvtárhasználók megismerésének a kommunikáció elsajátításának az a célja, hogy a hallássérültek számára minél több és korszerűbb könyvtári szolgáltatást nyújthassunk. A szolgáltatások megszervezésének előfeltétele a megfelelően kialakított könyvtári állomány.

A könyvtár állományának kialakítása a siketek számára^{3,4}

A gyűjtemény kialakítását az igények és az elképzelések, illetve a pénzügyi lehetőségek és korlátok szabják meg. Ennek a speciális rétegnek ugyanolyan megfontolásokkal kell szeremenyezni, mint általában az egészségesek számára. A szeremenyezésnek sokrétűnek kell lennie, a gyűjteménynek minden használói igényt ki kell

tudnia elégíteni. A használók alapvetően két csoportra oszthatók:

- ♦ a siket könyvtárhasználók, akik tanulni, szórakozni stb. akarnak a dokumentumokból
- ♦ azok, akik a siketekkel kapcsolatban vannak – családtagok, oktatók stb. –, és róluk akarnak többet megtudni.

A két használói csoport kétféle igényt jelent. A csoportokon belül egyébként ugyanannyiféle egyéb kívánsággal lehet találkozni, mint az átlagos könyvtárhasználók körében.

A szerzeményezés tekintetében akkor a legkisebb a probléma, ha a könyvtár *minden*, a siketektől szóló, a témakörrel kapcsolatos dokumentumot megvásárol. Ilyen helyzetben az Egyesült Államokban csupán a washingtoni Gallaudet Egyetem könyvtára van. A többi könyvtárak funkciója szerint – tehát a könyvtár típusának megfelelő szerzeményezési politika szerint –, és az anyagi lehetőségei szerint kell szelektálnia. Erre a területre is érvényes az általános tapasztalat, hogy minél korszerűbb, frissebb a könyv, minél újszerűbb információhordozón van az információ, a dokumentum annál drágább. Ezért nagy jelentőségük van azoknak a bibliográfiáknak, állománygyarapítási tanácsadóknak, amelyek erről a területről is tájékoztatnak. Ezek közül ki kell emelni a Books in Print-et, amelyben a következő tárgyszavakhoz csoportosították a témakör könyveit:

- deafness (siketség)
- deaf-maens of communication (siketek kommunikációs eszközei)
- deaf, books for the (könyvek siketeknek).

Siketek számára szóló szépirodalmi könyveket nem regisztrál a Books in Print. A siket felnőttek és gyerekek számára az 1970-es évektől kezdve adnak ki olyan antológiákat, szakbibliográfiákat, amelyek egy-egy témakör irodalmát tartalmazzák.

1847 óta jelenik meg az Amerikai Siketek Évkönyve, amely minden, a siketek számára fontos információt, címjegyzéket tartalmaz. Segítő eszköze az állománygyarapító könyvtárosnak a siketekkel foglalkozó valamennyi oktatási intézmény, szervezet is. Az oktatási intézmények könyvtárai akár referencia-helyet is jelenthetnek.

Külön számba kell venni azokat a folyóiratokat, amelyek ezzel a témakörrel foglalkoznak, a siketek számára íródnak, mint a *Silent News* (A csend hírei), a *Deaf Life* (A siket élet).

A számítógépes adatbázisok közül a téma szempontjából az ERIC a leghasználhatóbb, ebben található a siketességgel és a hallássérüléssel kapcsolatos legtöbb információ.

Az olvasásra nevelésnek, a könyv megszerzésének az egészséges emberek esetében is a gyermekkorban kell kezdődnie, a hallásérült vagy siket gyerekeknél is így van, talán még fokozottabban is.

Nem túloz az ismert mondás, mely szerint csak a *legjobb* elég jó a gyerekeknek. Ez érvényes a könyvekre is.

A siket gyerekek számára talán még fontosabb a mese, a mesés történet, mint az egészségeseknek. Ézelmi életük fejlődéséhez, kapcsolataik kialakításához nélkülözhetetlenek; önmaguk és a világ megismerésének eszközei. Azoknak a könyvtáraknak, amelyekben hallásérült gyerekekkel foglalkoznak, ilyen típusú műveket kell beszerezni. Az állománygyarapításnál az a mérlegelendő szempont, hogy az irodalmi mű, mennyire adható át – jelezés vagy szájról olvasás segítségével – a gyerekeknek. Mit kell szó szerint közvetíteni és mikor elég a tartalmi ismertetés? A műveket ilyen szempontból is meg kell ismerniük a könyvtárosoknak. A szerzeményezés tehát szorosan összefügg a későbbi könyvtári szolgáltatásokkal.

A mesék, mesés történetek a jelezés szempontjából a következő feladatot jelentik a jelező vagy a fordító számára:

1. Az irodalmi mesék (pl. Andersen meséi) esetében minden szónak fontos jelentése van, egy-egy szó megváltoztatása akár a mese értelmét is befolyásolhatja. Ezért az ilyen műveket írásban kell közvetíteni.

2. A tündérmese – szemben az irodalmi mesével – narratív műfaj. Közlése jelezéssel vagy egyéb, a szóbeli kommunikációnak megfelelő közlési formával történik.

3. A népmesék, a mitológiai mesék, a történelmi legendák szintén narratív műfajok.

A könyvek kiválasztásakor – az előbbieken kívül – a következő öt szempontot kell figyelembe venni:

1. A kiadvány megfelelő minőségű legyen. Lehetőség szerint ne a most divatos, számítógéppel hibásan előállított, a konzumkultúrát közvetítő kiadványokat vegyenek a könyvtárak. Miatán a könyv külső megjelenésének ebben az esetben nagy jelentősége van, fokozottabban kerüljék az ízlésromboló, silány kiállítású könyveket.

2. A gyűjteményes munkák helyett egyedi kiadványokat vásároljanak. A könyvtáraknak antológiákra is szükségük van, de a későbbi gyerekfoglalkozások szempontjából, a gyerekek önálló könyvhasználata szempontjából megfelelőbbek az egyedi kiadványok.

3. A mű nyelve egyezzen meg a köznyelvel. A könyv nyelve legyen könnyen fordítható, ne használjon szlenget, dialektust.

4. Előnyben kell részesíteni azokat a művet, ahol mind a szövegben, mind az illusztrációkban sok az ismétlés.

5. A mű legyen alkalmas többszöri fordításra (angolról-jelölés).

A filmek és videókazetták szerepe a siketek könyvtári ellátásában⁵

A siketek számára kialakítandó állományban – mind a gyerekek, mind a felnőttek számára – jelentős helyet kell kapniuk a filmeknek és a videókazettáknak.

A némafilmek korszaka (1893-1929) az amerikai siketek közösségének fontos korszaka volt. A filmek szórakozási, kulturálódási és oktatási lehetőségeket jelentettek. A hangosfilmek megjelenése megnehezítette, hogy a filmekben közölt „üzenet” eljusson a hallássérültekhez, de az is nyilvánvalóvá vált, hogy ezt az informálódási lehetőséget nem szabad veszni hagyni. Különösen képpen felhívta erre a figyelmet a siketek és hallássérültek egyre növekvő száma: jelenleg a lakosság 10%-a hallássérült. (A némafilmek jelentősége azokban a szituációkban maradt meg, ahol egy közvetítő – például a tanár az osztályban – el tudja magyarázni, hogy miről szól a film.)

A hangosfilmeket a feliratozás teszi használhatóvá a siketek számára. Feliratos hangosfilmeket 1950-től állítanak elő. Ekkor hozták létre – állami támogatásból – a Siketek Feliratos Filmjeiért című nonprofit szervezetet, amely elkezdte a hangos filmek feliratozását. Az 1958-ban megjelent törvény, a Public Law a feliratos filmek előállítását az Egyesült Államok egészére kötelezővé tette. A törvény a következőkben határozta meg a feliratos filmek célját:

1. a siketek is legyenek képesek megérteni azokat a filmeket, amelyek a halló emberek szá-

mára általánosságban vagy kulturális szempontból fontosak,

2. nyújtsanak kulturális és oktatási tapasztalatokat a siketeknek, hogy jobban kötődjenek környezetükhöz, az őket körülvevő világhoz,

3. közöljenek olyan információkat, tapasztalatokat, amelyek a siketek egymás közötti kapcsolatában hasznosíthatók.

Az 1985. évi Public Law szerint a *Siketek Feliratos Filmjeiért* című szervezet azért felelős, hogy:

- ♦ folyamatosan gyarapítsa az állományát vásárlás és ajándékozás útján,
- ♦ végezze a filmek feliratozását,
- ♦ az egész országra kiterjedően lássa el filmekkel a siketek iskoláit, regionális és helyi központjait,
- ♦ a filmekből a Library of Congress számára – a kötelespéldány rendelkezés értelmében – adjon át egy-egy példányt,
- ♦ a saját érdekében használja fel más szervezetek szolgáltatásait,
- ♦ működjenek együtt önkéntes és hivatalos szervezetekkel, egyénnel és intézetekkel.

A hangosfilmek közül a Siketek Országos Szövetsége, a NAD választja ki, hogy melyeket feliratozzák. A feliratos filmeknek és videóknak két nagy csoportját a játékfilmek és az oktatási filmek alkotják.

A játékfilmek feliratozása lassan készül, nem követi a feliratos játékfilmek használatának követendő növekedését. A megnövekedett igényeknek az az oka, hogy egyéb használói rétegek is szívesen kölcsönzik, nézik ezeket a dokumentumokat (nyelvet tanulók, nem angol anyanyelvűek, az idős vagy beteg könyvtárhasználók stb.). (Óhatatlanul kínálkozik, hogy párhuzamot vonjunk a feliratozott filmek és a hangoskönyvek között. Mindkét dokumentumtípust az egészségileg hátrányos helyzetűek számára szerzeményezik a könyvtárak, és mind a kazettákat, mind a filmeket jóval szélesebb körben használják, mint amire eredetileg készültek.)

A hallássérültek oktatásában elsődleges szerepe van a feliratozott *oktató filmeknek*. Tanárok és média szakértők döntenek el, hogy az oktató filmek tízezrei közül melyeket lássák el felirattal.

Bár a filmek iránti kereslet – az említett három használói réteg körében – láthatóan nő, a könyvtárak nem propagálják eléggé ezt a fajta dokumentumtípust, sok potenciális használó nem tud

arról, hogy a könyvtárak ilyen típusú filmeket is gyűjtenek.

A siketek és a hallássérültek könyvtári ellátása⁶

A hallássérült vagy siket főiskolások, egyetemisták, a számukra létesített felsőoktatási intézményekben és könyvtáraikban – a Gaudet University Washingtonban, a National Technical Institute for the Deaf Rochesterben és a California State University Northridge-ben – speciálisan képzett könyvtárosokkal és oktatókkal, speciális programokkal és készülékekkel találkoznak.

A hallássérült fiatalok száma azonban egyre nő, és így az igény is növekszik, hogy minél több főiskolára és egyetemre járhassanak, és használhassák a könyvtárat is. A könyvtáraknak tehát ki kell alakítaniuk az ilyen használók számára nyújtandó speciális szolgáltatásokat. A cél az, hogy a hallássérültek előbb-utóbb minden könyvtártípust használhassanak, ismerjék meg a könyvtári forrásokat és a könyvtári szolgáltatásokat.

Bár a könyvtárismeretek oktatását az általános iskolában kell elkezdni, mégis sokszor kerülnek úgy főiskolára a hallgatók, hogy még a katalógust sem tudják használni. A könyvtár első és legfontosabb feladata a könyvtárhasználati ismeretek megtanítása. Ez történhet csoportos és egyéni oktatás keretében.

Könyvtárbemutató csoportok számára

Az ismeretek átadásának megkezdése előtt meg kell tudni, hogy milyen a hallgatók olvasási készsége, vannak-e könyvtári tapasztalataik és milyenek? A csoport maximális létszáma legfeljebb 10 fő legyen, ugyanis minél kevesebben vannak egyszerre, annál könnyebb a személyenkénti kontaktus kialakítása. A bemutatást számos, erre a célra készült szemléltető eszközzel, írásos ismertetővel kell illusztrálni. A következőkre kell ügyelni:

1. A hallgatókat végig kell vezetni – mindent megmagyarázva – azon az útvonalon, amelyet könyvtárhasználóként meg fog tenni, ha könyvet akar kölcsönözni, vagy információhoz akar jutni. Meg kell ismertetni velük a katalógust, a másoló-

gépet, minden olyan eszközt, amelynek a használatára szükségük lehet.

Írásos anyagokat kell kézbeadni a könyvtárban lévő dokumentumok elhelyezéséről, az eszközök használatáról.

3. Az általános ismeretek átadása mellett mindig érdemes egy-egy témakört bővebben részletezni.

4. Ügyelni kell, hogy a nyilvánvalónak tűnő ismeretekről is szó essék. A könyvtári kutatáshoz szükséges segédeszközök használatát – bibliográfiai, referenz művek stb. – részletesen és nagyon egyértelműen kell elmagyarázni.

5. Lassan kell beszélni, ügyelve a szemkontaktusra.

6. Az elmondottakat írásban is át kell adni.

7. Az előadás közben és az előadás után is kérdésekkel kell tájékozódni, hogy hányan és mennyire értették meg az elmondottakat.

8. Egy-egy csoport számára többször célszerű előadást tartani, de egyszerre csak kevés információt érdemes közölni.

Könyvtárbemutató egy-egy hallgató számára

Ez az informális ismertetési mód éppen annyira hatékony, mint a csoportos. Ilyen esetekben a hallgató egyéni érdeklődését jobban figyelembe lehet venni. A bemutatás módszere nagyjából megegyezik az előzőével, de több időt lehet fordítani egy-egy témakörre, pl. a cédulakatalógusok vagy az online katalógus részletesebb bemutatására. Ha a hallgatóval másképp nem lehet kommunikálni, az írásos közlési formát kell használni, a kérdéseket is írásban érdemes feltenni.

Mind az egyéni, mind a csoportos foglalkozások mellett szükséges tanszékenként is népszerűsíteni a könyvtár szolgáltatásait. A könyvtárról szóló ismertetőkből fel kell hívni a figyelmet a siketek számára nyújtandó szolgáltatásokra is. Ehhez írásos anyagok kellene, és ezeket az írásos könyvtárismertetőket szórólapként mindenüvé el kell juttatni. Példaként álljon itt egy részlet egy könyvtári ismertetőből, ami a siketek számára íródott:

„A KÖNYVTÁROS SEGÍTI ÖNT!

A könyvtárosok segítőkész emberek. Megmutatják, hogy miképpen kell a könyvtárat használni. Segítenek az Ön speciális problémáinak megoldásában.

Kérdezze őket!

A legtöbb könyvtáros szakértő egy-egy témakörben (művészet, tudomány, üzleti ügyek stb.). Melanie Norton könyvtáros feladata az, hogy a siket főiskolai hallgatókat segítse a könyvtár használatában. Melanie-t 8.30-16.30 között lehet megtalálni a könyvtárban... Ha nincs itt, akkor se aggódjon. Bármelyik könyvtáros szívesen segít Önnek!"

A siketeknek szóló könyvtári ismertető egy-egy, a könyvtár használata szempontjából elengedhetetlenül szükséges szó, – mikrofilm, kötet, könyvtárközi kölcsönzés, katalógus stb. – fonetikus kiejtését is megadja.

Az írásos ismertetőknél, a könyvtárhasználati foglalkozásoknak az a célja, hogy az ismeretek megszerzésén kívül, a könyvtárról alkotott kép is megváltozzék. A könyvtár ne legyen olyan, ahol a siketek rosszul érzik magukat, ahol frusztrálódnak. A könyvtár – a felkészült és empatikus könyvtárosok segítségével – a társadalmi integrálódás egyik legfontosabb helye lehet, és kell hogy az legyen.

Ennek a célnak a megvalósítását segíti az 1987-ben megjelent *Irányelvek a hallássérültek könyvtári ellátására* (Guidelines for Libraries Serving Persons with Hearing Impairment) című kiadvány⁷.

Jóllehet az irányelvek nem kötelező érvényűek, de tájékoztatják a fenntartókat, a könyvtárpolitika új irányairól, és a könyvtárosokat egy-egy új szolgáltatás kialakításának és megszervezésének módozatairól.

Az irányelv a következőket határozza meg:

A hallássérültek számára biztosítani kell:

- ♦ a hozzáférést a könyvtári szolgáltatások ugyanolyan széles skálájához, mint amit az egészségesek vehetnek igénybe. Ennek érdekében a szolgáltatásokat számukra is használhatóvá kell tenni;
- ♦ a jó atmoszférájú, barátságos könyvtári környezetet;
- ♦ hogy részt vehessenek a könyvtárat érintő döntésekben, éppúgy mint a többi könyvtárhasználó.

1. A könyvtár állományalakítási fejlesztésének ki kell terjednie a fizikailag hátrányos helyzetűek igényeire és szolgáltatási rendszerére is.

2. A könyvtárosoknak lehetővé kell tenni, hogy a helyi, a regionális és állami dokumentu-

mokat és szolgáltatásokat éppen úgy használhassák, mint az országos könyvtári rendszerét.

3. A könyvtári szolgáltatásokat a siketek számára éppen úgy elérhetővé kell tenni, mint a kevéssé nagyothallók számára.

4. A hallássérültek és a családtagjaik speciális igényeinek és a könyvtár „válaszainak” meg kell jelennie a könyvtári ismertetőknél, kiadványokban. A könyvtár az információs, szórakoztatási, oktatási és kulturális lehetőségeiről írásban tájékoztassa a hallássérülteket, és az írásos anyagokat minden olyan munkahelyre, ahol hallássérültek dolgoznak, juttassa el.

4.1 A dokumentumokat és a szolgáltatásokat a hallássérült gyerekek szülei számára is hozzáférhetővé kell tenni.

4.2 A gyűjteménynek a siketek oktatásával kapcsolatos minden dokumentumot tartalmaznia kell, és

4.3 a siketességgel kapcsolatos általános műveket, jogszabályokat, a siket kultúrával és örökséggel foglalkozó dokumentumokat, továbbá

4.4 a jeleléssel kapcsolatos kiadványokat – tankönyveket, szótárakat, valamint

4.5 a témával kapcsolatos módszertani anyagokat.

4.6 A fentebbi témák folyóiratait is gyűjteni kell.

4.7 Az információs adatbázisban minden olyan közhasznú információnak meg kell lennie, ami releváns lehet (szervezetek, technikai eszközök, szociális szolgáltatások stb.)

4.8 A feliratos filmek és videók szolgáltatását minél egyszerűbbé kell tenni, a dokumentumokat a katalógusban fel kell tární.

4.9 A feliratos filmcsíkokat és egyéb vizuális dokumentumokat is szolgáltatni kell.

4.10 A személyi számítógép használatával kapcsolatos irodalmat ott kell elhelyezni a hallássérültek számára, ahol a gépek is találhatóak, a használat oktatását is meg kell szervezni.

4.11 A különböző telekommunikációs eszközök használatát (dekóderez televíziókészülék, teletелефon) biztosítani kell.

5. Olyan egyéni és csoportos programokat kell szervezni, amelyek fejlesztik a hallássérültek kommunikációs készségeit és felkészítik őket az egész életre szóló tanulásra.

6. Alternatív megoldásokat kell javasolni azoknak, akik önállóan nem tudják a könyvtárat használni, pl. szervezetek, intézetek bevonásával.

7. A könyvtárnak támogatnia kell és együtt kell működnie a hallássérültekkel foglalkozó szervezetekkel, egyesületekkel.

8. A könyvtár használatát úgy kell kialakítani, hogy a hallássérültek önállóan igénybe vehessék azokat. Ügyelni kell arra, hogy az épületben a tűzjelzést ne csak hang jelezze, legyenek text-telefonok, a siket-vezető kutyákat engedjék be a könyvtárba, szervezzék meg a siketek könyvtárhasználatának oktatását.

8. Meg kell szervezni a könyvtárosok továbbképzését ezen a területen annak érdekében, hogy a könyvtárosok felkészülten és empatikusan tudjanak foglalkozni a hallássérültekkel.

10. A könyvtáraknak mindenütt reklámozniuk kell ezt a tevékenységüket.

11. A könyvtáraknak olyan kiadványokat kell készíteniük és olyan programokat szervezniük, hogy a társadalom többi tagja is jobban megértse és elfogadja hallássérült társaikat.

Irodalom

1. HAGEMeyer, Alica Longee: We have come a long way. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.4-20.
2. GOLDMANN, Warren R. – MALLORY, James R.: Overcoming communication barriers: communicating with deaf people. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.21-30.
3. JONES, Carolyn: Deafness-related materials: collection development and information retrieval. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.31-41.
4. SCHULER, Caroly – MECK, Susan: Sharing traditional and contemporary literature with deaf children. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.61-80.
5. KOVALIK, Gail L.: „Silent” film revisited; captioned film for the deaf. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.100-117.
6. NORTON, Melanie J.: Effective bibliographic instruction for deaf and hearing-impaired college students. In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.118-150.
7. Guidelines for libraries serving persons with a hearing impairment. (New York Library Association). In: Library Trends, 1992. vol.41. no.1. pp.164-172.

SZÓRAKOZOTT KÖNYVTÁRI BÜROKRATÁK Amerikában is akadnak, az előkelő Yale Egyetem könyvtárában is. Innen érkezett 1993 végén egy reklamáció „A Német Demokratikus Köztársaság Külügyminisztériuma, Bonn” címre: panaszojják, hogy három éve egyetlen számot sem kaptak az NDK Külügyminisztériumának diplomáciai értesítőjéből, s kéri, hogy állományuk komplettége érdekében utólag küldjék meg a kimaradt számokat.

(DBI-Pressespiegel, 1993. dec.)

ISMERETLEN MOZART-KOTTAKÉZIRAT került a tübingeni Egyetemi Könyvtárba – az eleje egy Bach erős hatását mutató, 1782-ben keletkezett, zongorára írt fűgának, amelynek eddig csak a vége volt meg. A közepe még mindig lappang.

(DBI-Pressespiegel, 1993. aug.)